

Ewelina Rzońca

orcid.org/0000-0002-6434-9207

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Strategie uczenia się uczniów w edukacji wczesnoszkolnej w świetle badań

Learning Strategies of Students in Early School Education in the Light of Research

KEYWORDS ABSTRACT

learning skills, learning strategies, students, teacher, competences, early school education.

Learning skills have been included in the competences of the 21st century, which proves their importance in the life of an individual. They are essential in the personal and professional development of a person living in the world of dynamic changes taking place in the surrounding reality. Therefore, the development of learning skills, starting from early school education, becomes a priority. The main role in this process is played by the teacher who supports the child in the acquisition of those skills. Nowadays, the teacher is perceived as a tutor accompanying the student on the paths of acquiring knowledge, taking into account the development of effective learning skills. That's why it is important, among others, to show students learning strategies for effective memorization of content, making notes and improving memory. In order to learn about the students' learning strategies and the techniques used by teachers, interviews were conducted with third-grade primary school students and early school education teachers. Attention was focused on several issues: What learning methods do students use?; Do they use the Internet while learning?; What learning strategies do teachers use in the teaching process? The research results will be used to formulate practical conclusions useful for teachers.

SŁOWA KLUCZE ABSTRAKT

umiejętność uczenia się, strategie uczenia się, uczniowie, nauczyciel, kompetencje, edukacja wczesnoszkolna

Umiejętność uczenia się została zaliczona do kompetencji XXI wieku, co świadczy o jej ważności w życiu jednostki. Jest ona niezbędna w rozwoju osobistym i zawodowym człowieka w świecie dynamicznych zmian zachodzących w otaczającej nas rzeczywistości. Priorytetowe staje się wobec tego rozwijanie umiejętności uczenia się, począwszy od edukacji wczesnoszkolnej. Główną rolę w tej kwestii odgrywa nauczyciel, który wspomaga w tym procesie. Współcześnie rysuje się obraz nauczyciela jako tutora towarzyszącego uczniowi na ścieżkach zdobywania wiedzy, z uwzględnieniem rozwoju umiejętności efektywnego uczenia się. Dlatego istotne jest m.in.: pokazanie uczniom strategii uczenia się w celu efektywnego zapamiętywania treści, tworzenia notatek i usprawniania pamięci. W celu poznania strategii uczenia się dzieci oraz stosowanych technik przez nauczycieli przeprowadzono wywiady z uczniami klasy trzeciej szkoły podstawowej oraz nauczycielami edukacji wczesnoszkolnej. Uwagę skupiono wokół kilku zagadnień: Jakie sposoby uczenia się wykorzystują uczniowie? Czy korzystają z Internetu podczas uczenia się? Jakie strategie uczenia się wykorzystują nauczyciele w procesie dydaktycznym? Przeprowadzone badania posłużą sformułowaniu wniosków praktycznych przydatnych nauczycielom.

Wstęp

Współcześnie, bardziej niż kiedykolwiek, ważna jest umiejętność szybkiej adaptacji jednostki do zastanych warunków. Implikują to procesy społeczno-kulturowe, zmiany gospodarcze i technologiczne oraz intensywne tempo życia. W tym kontekście konieczne staje się rozwijanie kompetencji niezbędnych jednostce w dostosowaniu się i nadszaniu za zmianami. Jedną z nich jest umiejętność uczenia się przez całe życie. Jej ważność podkreślano w wielu raportach. Przykładem jest raport Edgara Faure'a (1975) *Uczyć się, aby być* czy późniejszy raport Jacques'a Delorsa z 1996 r. pod tytułem *Edukacja – jest w niej ukryty skarb* (Delors, 1998).

Zmieniają się warunki, a zatem również wymagania w stosunku do funkcjonowania jednostek. Jak podkreślają Kasim Karatas i Ibrahim Arpaci,

[...] w przeszłości ważne było zapamiętywanie informacji, ale w dzisiejszych czasach ważne stało się zdobywanie umiejętności związanych z tym, gdzie można uzyskać informacje i jak się ich nauczyć. Mówiąc dokładniej, oczekuje się, że ludzie naberą umiejętności uczenia się. Osoby, które nie mogą się uczyć i nie potrafią zorganizować własnych procesów uczenia się, pozostają w tyle w wielu obszarach w świecie, w którym technologia szybko się rozwija (Karatas i Arpaci, 2021, s. 3).

Z całą pewnością niezbędne jest uwzględnianie zmian i potrzeb w sektorze oświaty. W tym celu należy dostosować proces edukacyjny, wzbogacić go o nowe metody, a tym samym wspierać i kształcić w tym zakresie nauczycieli. Jak pisze Ewa Filipiak, „nie tylko raporty edukacyjne, ale podejmowane debaty pedagogów pokazują, iż nowa koncepcja edukacji powinna być ukierunkowana nie tyle na przygotowanie jednostek do zastanej społeczności, ile na dostarczenie jednostce drogowskazów intelektualnych pozwalających rozumieć otaczający świat i bycie jego odpowiedzialnym uczestnikiem” (Filipiak, 2008, s. 18).

Kluczowe jest przejście od nauczania do uczenia się uczniów, do aktywnego uczestnictwa ucznia, do poszukiwania wiedzy oraz selekcji informacji. Żyjemy bowiem w świecie, gdzie wiadomości docierają zewsząd i tak ważny jest ich racjonalny i krytyczny odbiór oraz wybór, szczególnie w odniesieniu do tzw. fake newsów. Posługiwanie się materiałem informacyjnym, odpowiednia organizacja i realizacja procesu uczenia się powinna być traktowana jako zadanie rozwojowe w średnim dzieciństwie (Nowakowska-Buryła, 2008). To na tym poziomie powinno się rozpocząć poznawanie strategii uczenia się, które będą podstawą uczenia się na kolejnych szczeblach edukacji i odnalezienia się w zastanej rzeczywistości. Józefa Bałachowicz zaznacza, że:

[...] w okresie wczesnej edukacji dziecko uczy się trudnej sztuki wyboru wartości, wyznaczających kierunek „układania się” ze światem i samym sobą. W początkowym etapie nauki będzie to więc: kształtowanie dyspozycji poznawczych i zdolności twórczych dziecka, motywacji do nauki i umiejętności do samodzielnego uczenia się oraz komunikowania się i współżycia z innymi, a szczególnie rozwijania wiary we własne siły; uczenie pokonywania trudności, uczenie „umiejętności wkładu” w siebie, osobistej partycypacji w uczeniu się i kierowaniu własną aktywnością (Bałachowicz, 2017, s. 72).

Dlatego tak istotne jest rozwijanie umiejętności uczenia się, w tym podmiotowego traktowania ucznia jako czynnego, samodzielnego uczestnika procesu dydaktycznego.

Uczenie się jako kompetencja oraz strategie uczenia się

Warto zaznaczyć, że „w ostatnich dziesięcioleciach kompetencje stały się niezbędnymi elementami na wszystkich etapach edukacji, zarówno formalnej, jak i pozaformalnej” (Gutiérrez Porlán i Serrano Sánchez, 2016, s. 51). Według Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) kompetencje to coś więcej niż tylko wiedza czy umiejętności. Obejmują zdolność do sprostanania złożonym wymaganiom poprzez czerpanie i mobilizowanie zasobów psychospołecznych (w tym umiejętności i postaw) w określonym kontekście. Kompetencja sama w sobie nie jest ani obserwowalna, ani mierzalna. Jest za to popularna i bardzo często używana – zwłaszcza

w odniesieniu do polityków, lekarzy, prawników, policjantów oraz nauczycieli i uczniów. Szczególnie znaczenie kompetencji nadawane jest oczekiwaniom wobec czynności i zadań do wykonania przez określone osoby. Kategoria kompetencji jest więc kategorią podmiotową, przynależną zawsze do kogoś – konkretnej osoby lub grupy osób (OECD, 2005, s. 4).

Jedną z kompetencji, która weszła do katalogu tak zwanych kompetencji kluczowych człowieka jest „kompetencja uczenia się” (por. Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie). Placówki oświatowe, dyrektorzy, nauczyciele muszą zwrócić zatem większą uwagę na rozwój tej umiejętności, gdyż „trendy w zakresie szerokich i zrównoważonych programów nauczania mają również na celu przygotowanie uczniów do życia po zakończeniu edukacji, przy czym kształcenie ogólne ma na celu przygotowanie uczniów do zaspokojenia potrzeb ekonomicznych i społecznych” (Vitello i in., 2021, s. 8). W końcu jednostka musi zdawać sobie sprawę z potrzeby tej umiejętności, która pozwoli jej dostosować się do nowych, zastanych, szybko zmieniających się warunków.

Uczenie się według Czesława Kupisiewicza to proces „zamierzonego nabywania przez uczący się podmiot określonych wiadomości, umiejętności i nawyków, dokonujący się w toku bezpośredniego i pośredniego poznawania rzeczywistości” (Kupisiewicz, 2000, s. 25).

Czynnikami warunkującymi uczenie się są m.in. motywacja (zewnątrzna, wewnętrzna), poziom emocji czy obecność innych osób. Uczniowie muszą chcieć podjąć działania, by uczyć się nowych rzeczy, poszerzać wiedzę. Na każdym szczeblu edukacji wymienione wyżej czynniki są istotne, również w klasach 1–3. Warto pamiętać, że na tym poziomie warto rozbudzić ciekawość uczniów i wzbudzić w nich motywację, by utrzymały się one w kolejnych latach nauki oraz w działaniach poznawczych poza szkołą. Uczenie odbywa się bowiem w różnorodnych przestrzeniach, również cyfrowej. Podstawą, jak zaznaczają badacze, jest np. zainteresowanie nauką, osiągnięty sukces, niski poziom lęku, własne tempo i sposób pracy, a także samodzielność w myśleniu i działaniu, odpowiedzialność za swoje inicjatywy (zob. Burke, 1995; Filipiak, 2008; Harmin, 2022).

Jerome S. Bruner opracował jedną ze znanych strategii uczenia się – przez odkrywanie. „Im bardziej dziecko potrafi traktować uczenie się jako odkrywanie czegoś, a nie uczenie się o czymś, tym silniej wystąpi u niego tendencja do uczenia się na zasadzie autonomicznego samonagradzania, a jeszcze lepiej na zasadzie nagrody, jaką stanowi samo odkrycie” (Bruner, 1978, s. 670). Celem strategii jest wzbudzenie motywacji i chęci do działania ucznia, czyli nacisk został położony na uczenie się, a nie nauczanie. Można wyodrębnić cztery ważne momenty wspomnianej strategii: wytworzenie sytuacji problemowej, zidentyfikowanie i zdefiniowanie problemów oraz

pomysłów ich rozwiązania, weryfikację proponowanych pomysłów rozwiązań, analizę danych, porządkowanie i stosowanie uzyskanych wyników w nowych zadaniach, w nowych sytuacjach (Filipiak, 2011, s. 86).

Należy podkreślić, że istotne jest zwrócenie uwagi we współczesnej edukacji na uczenie się o charakterze podmiotowym. Sprzyja ono budowaniu motywacji, chęci do działania i pozytywnego nastawienia do zdobywania wiedzy. Zaangażowany uczeń „ma możliwość pozytywnej oceny swoich osiągnięć, oceny swojej skuteczności, a jednocześnie może odbierać pozytywne opinie na temat efektywnego zaangażowania się w uczenie” (Bałachowicz, 2017, s. 86). Ważna jest w tym kontekście koncepcja ucznia samosterownego (*self-regulated learner*) Ewy Filipiak, w której podkreślana jest podmiotowość ucznia. Ucznia samosterownego cechuje bowiem: poczucie sprawstwa, skuteczności, odpowiedzialności oraz wiedza metapoznawcza, czyli wiedza o sobie jako jednostce uczącej się, wiedza o zadaniu, wiedza o strategiach uczenia się (Filipiak, 2012, s. 75–76). Warto przywołać w tym miejscu również koncepcję Janiny Uszyńskiej-Jarmoc o metauczeniu. Stworzony program „Rozumiem siebie i szkołę, umiem się uczyć” został oparty na założeniu, że uczeń w tym wieku dysponuje już pewną bazą wiedzy, doświadczeń, które pod wpływem nowych sytuacji uzupełnia i rozszerza. W programie wskazano kierunek procesu uczenia się, który składa się z czterech etapów:

- a) wiedza osobista potoczna – uświadomienie sobie wiedzy osobistej, potocznej na dany temat;
- b) wymiana wiedzy potocznej – wymiana informacji między rówieśnikami;
- c) wymiana naukowa;
- d) wiedza osobista zrekonstruowana – zintegrowana i dalej niepewna, dynamiczna (Uszyńska-Jarmoc, 2014, s. 130).

Przed nauczycielami zatem staje ważne zadanie, szczególnie na etapie edukacji wczesnoszkolnej, jeśli chodzi o rozwój umiejętności uczenia się. Istotne jest w tym kontekście dawanie uczniowi szansy aktywnego uczestniczenia w procesie uczenia się przy okazaniu mu pomocy, jeśli jej potrzebuje, i dawaniu wsparcia emocjonalnego. Powinien on przede wszystkim znać cel, potrafić i móc stosować różnorakie strategie uczenia się, łączyć nowe informacje z wiedzą już zdobytą. W związku z tym, jak zaznacza Filipiak, nauczyciele powinni odpowiedzieć sobie na pytania: „W jaki sposób dziecko postrzega, odbiera świat?, Jak konstruuje wiedzę?, Jak doszło do tego, że wie?, a przede wszystkim – Co to znaczy »posiadać wiedzę«?” (Filipiak, 2008, s. 27).

W tym kontekście nauczyciel przyjmuje rolę przewodnika, tutora na drodze poznania oraz organizatora środowiska uczenia się. Zdaniem Ewy Kulawskiej „nauczyciele mogą pomóc uczniom w rozwijaniu ich zdolności uczenia się przez świadome kierowanie tym procesem i wskazywanie strategii poznawczych w zależności od rodzaju wiedzy i warunków zewnętrznych (pora dnia, miejsce nauki) oraz wewnętrznych

(motywacja, stan fizyczny), w których przebiegają procesy intelektualne” (Kulawska, 2018, s. 71). Rolą nauczyciela zatem w aktywnym uczeniu się jest zaangażowanie ucznia, rozbudzenie w nim ciekawości, odwagi, radzenia sobie z trudnościami. Bałachowicz mówi o nauczycielu autokreatorze: „Potrafi uczynić edukację wspaniałą przygodą życia, będzie wspierał dziecko w rozwijaniu zaangażowania, odwagi poznawania, kreatywności, innowacyjności i refleksyjności” (Bałachowicz, 2017, s. 11). Zadaniem jest również wsparcie poprzez odpowiednie motywowanie i pokazywanie strategii, sposobów, które mogą być przydatne w efektywnym uczeniu się.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się strategie metapoznawcze i poznawcze. Pierwsze z nich stosuje się w celu planowania i nadzorowania działań na poziomie symbolicznym, czyli w umyśle (Ledzińska, 2000, s. 126). Klasyfikacja strategii metapoznawczych obejmuje:

- strategie planowania – np. przeglądanie materiału, tworzenie pytań;
- strategie monitorowania – np. koncentracja uwagi;
- strategie regulacyjne – np. ponowne czytanie, przeglądanie (Dembo, 1997).

Z kolei poznawcze strategie uczenia się – strategie pamięciowe – według Ewy Czerniawskiej i Marii Ledzińskiej to „procedury organizowania sytuacji i materiału pamięciowego, stosowane przez podmiot w celu zapamiętania i/lub przypominania informacji” (Czerniawska i Ledzińska, 1986, s. 241). Jednostka począwszy od etapu wczesnoszkolnego powinna więc poznać różnego typu strategie.

W grupie strategii poznawczych wyróżnia się:

- strategie powtarzania – np. powtarzanie, przepisywanie materiału;
- strategie elaboracji – np. mnemotechniki, tworzenie analogii;
- strategie organizowania – np. grupowanie, mapy pojęciowe (Dembo, 1997).

Istotne jest nie tylko poznanie technik uczenia się, ale przede wszystkim umiejętność wyboru odpowiednich dla siebie i zastosowania ich podczas procesu uczenia się. W tym celu należy spróbować zastosować różne strategie, by sprawdzić, która ułatwia efektywne przyswajanie treści. Wykorzystanie znanych sposobów będzie pomocne w przyszłości, w sytuacji adaptacji do zastanych warunków oraz poszerzania wiedzy, uczenia się przez całe życie. W związku z tym, jak zaznacza Adamina Korwin-Szymanowska, „proces uczenia się powinien uwzględnić nie tylko elementy poznawcze i strategie metapoznawcze, lecz także przekonania motywacyjne i strategie regulacyjne, które składają się na integralny system samoregulacji” (Korwin-Szymanowska, 2017, s. 176).

Podstawą staje się nauczanie uczniów strategii uczenia się już na poziomie wczesnej edukacji. Proponowane sposoby powinny być dostosowane do etapu rozwoju uczniów, ich możliwości oraz stylów uczenia się. Wdrażanie strategii odbywa się poprzez włączenie ich przez nauczyciela do procesu dydaktycznego. Należy pamiętać, by technika nie była tylko zastosowana w ciągu jednej czy dwóch lekcji, ale odwoływać się do niej przez dłuższy czas. Kluczowe jest również ćwiczenie wykorzystania poznanej strategii

w praktyce. Beata Oelszlaeger-Kosturek podkreśla, „możemy skłaniać się do uczenia się metodą prób i błędów, ale również do sprawdzonych strategii uczenia się – na przykład z zastosowaniem gier dydaktycznych czy też aktywnego projektowania działań edukacyjnych przy współudziale uczniów” (Oelszlaeger-Kosturek, 2013, s. 8). Sprawdzone sposoby uczenia się pozwolą na zapamiętywanie większej ilości wiadomości w szybszym tempie, co może również wpłynąć na motywację uczniów i sprawiać im radość z nauki.

Stan badań nad strategiami uczenia się dzieci w okresie wczesnoszkolnym

Strategie uczenia się stały się przedmiotem badań w psychologii oraz pedagogice i są zamiennie używane z terminem „strategie pamięciowe”. W odniesieniu do tematu niniejszego artykułu wybrano w celu przedstawienia wnioski z badań, które dotyczyły dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Zwrócono uwagę również na badania skupiające się wokół podejścia nauczycieli na tym etapie edukacyjnym do stosowania strategii w procesie uczenia się.

W świetle wyników badań można dostrzec dwa obszary badawcze powiązane ze strategiami uczenia się.

Po pierwsze pole badawcze stanowią rodzaje strategii uczenia się znane i używane przez uczniów w wieku wczesnoszkolnym. Warto przytoczyć wyniki badań Kristen Karabły i Karen M. Zabrocky. Stwierdziły one, że im starsze dzieci, tym bardziej są świadome korzyści związanych ze stosowaniem strategii pamięciowych w procesie celowego zapamiętywania (Karabły i Zabrocky, 2009). Co więcej, istotne jest prawidłowe przedstawienie strategii przez nauczyciela, co pozwala później na wybór najlepszej techniki dla siebie. Ważne jest dostosowanie strategii m.in. do wieku ucznia, jego umiejętności czy materiału do zapamiętania (Czerniawska, 1999).

W okresie wczesnoszkolnym uczniowie poznają różnego typu sposoby uczenia się. Do strategii, które są wykorzystywane przez dzieci w wieku szkolnym, Helen Bee zalicza: najczęściej pojawiające się wielokrotne powtarzanie informacji, organizowanie materiału (grupowanie/sortowanie według danej kategorii), elaboracja, czyli odwoływanie się do wiedzy już posiadanej podczas poznania nowych informacji (Bee, 2004). Zdarza się również, jak wynika z badań, że większość uczniów nie wykorzystuje w procesie uczenia się żadnych strategii. Badania polegające na obserwacji stosowania takich strategii jak sortowanie, łączenie w pary, głośne powtarzanie nazw przedmiotów pokazały niższy wynik zapamiętywania u uczniów, którzy nie używali żadnej z wymienionych technik (Schneider i in., 2004).

Ważnym zagadnieniem jest wykorzystanie mnemotechnik jako strategii poznawczych w procesie uczenia się. Małgorzata Mních ze swoimi studentami przeprowadziła

badania w tym zakresie po zakończeniu cyklu zajęć z danego obszaru edukacji, podczas którego przedstawiono uczniom i zastosowano w praktyce daną technikę zapamiętywania. Dla przykładu, „uczniowie, którzy przez trzy tygodnie poznawali, a następnie wykorzystywali obrazkowy system cyfr do uczenia się dat i tabliczki, zapytani zostali o ocenę nowego sposobu zapamiętywania; w większości ocenili ten sposób jako bardzo przydatny (16 na 18 badanych osób), 2 osoby – jako przydatny” (Mnich, 2016, s. 164). Zwrócono także uwagę na możliwości stosowania tego sposobu podczas nauki dat czy tabliczki mnożenia. „Skuteczność zapamiętywania dat nowym sposobem (obrazkowym systemem cyfr) bardzo wysoko oceniło 13 osób, 2 – wysoko, pozostałe osoby w stopniu średnim; natomiast przydatność tego sposobu w uczeniu się tabliczki mnożenia bardzo wysoko oceniło 9 osób, wysoko – 6” (Mnich, 2016, s. 164). Jak można zauważyć, uczniowie podkreślali pozytywny aspekt stosowania tej mnemotechniki w przyswajaniu treści z różnych obszarów.

Po drugie w kontekście nauczania strategii pamięciowych zwrócono uwagę na badania dotyczące opinii nauczycieli odnośnie do tej kwestii. Jest to kolejny obszar poszukiwań badawczych. Podejście pedagogów jest bowiem istotne z punktu widzenia pokazywania sposobów uczenia się oraz zdobywania wiedzy o nowych technikach wspomagających zapamiętywanie treści. W tej kwestii Ewa Kochanowska za pomocą kwestionariusza wywiadu zdobyła deklaracje nauczycieli z klas 1–3 uczących na terenie województw śląskiego, małopolskiego i podkarpackiego. „Jako główną formę rozwijania samodzielności poznawczej badane wskazały na stosowanie nauczania problemowego (100%) oraz metod aktywizujących (96,8%), takich jak np.: gry dydaktyczne, burza mózgów, mapy pojęciowe itp.” (Kochanowska, 2017, s. 185). Na podstawie przeprowadzonych badań wysnuła następujący wniosek:

[...] niepokoi fakt, iż tylko w nielicznych wypowiedziach respondentek można było odnaleźć nawiązania do stosowania strategii metakognitywnych jako narzędzi rozwijania samodzielności poznawczej dzieci. Badane zadeklarowały w tym przypadku kształtowanie umiejętności samodzielnego planowania działań (17,2%) oraz wyposażanie uczniów w wiedzę o tym, jak się uczyć (7,8%) (Kochanowska, 2017, s. 187).

Uwzględniając przytoczone wyniki badań, postanowiono skupić się strategiach uczenia się stosowanych przez uczniów oraz znanych nauczycielom edukacji wczesnoszkolnej.

Wstępne badania własne nad strategiami uczenia się w edukacji wczesnoszkolnej

Przedmiotem podjętych badań są strategie uczenia się uczniów na etapie wczesnoszkolnym w świetle empirycznego rozpoznania sposobów uczenia się oraz technik

wspomagających stosowanych przez nauczycieli. Są to wstępne analizy, mające na celu rozpoznanie przedmiotu i obszaru badań. Z uwagi na interesujące wyniki tego swojego pilotażu postanowiłam zamieścić je w niniejszym tekście. Będą one kontynuowane w pełniejszym wymiarze.

Celem poznawczym tych badań jest zdobycie wiedzy o strategiach uczenia się uczniów klasy trzeciej szkoły podstawowej. Celem praktycznym jest wykorzystanie uzyskanych wyników badań jako przesłanek dla sformułowania wniosków pedagogicznych.

Problematyka i metoda badań

Problem badawczy główny wyraża się w pytaniu o to, jakie strategie uczenia się są najczęściej wykorzystywane przez uczniów klas trzecich szkoły podstawowej i proponowane uczniom przez nauczycieli?

Przyjęto za wiodącą definicję strategii uczenia się, w której podkreśla się, że są to sposoby przetwarzania informacji mające na celu poprawianie rozumienia i przechowywania informacji, których jednostki używają, by zrozumieć, nauczyć się lub zachować nowe informacje (O'Malley i Chamot, 1990).

Sformułowano następujące problemy badawcze szczegółowe:

- Jak najczęściej uczą się uczniowie klasy trzeciej?
- Jakie mnemotechniki wykorzystują w celu zapamiętania treści?
- Jak uczniowie wykonują notatki?
- Jaki jest zakres korzystania z Internetu w procesie uczenia się badanych uczniów?
- Jaka jest opinia nauczycieli o poziomie umiejętności uczenia się ich uczniów?
- Jakie techniki wspomagające proces uczenia się znają i pokazują uczniom nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej?

Podjęte badania mają charakter sondażowy. Przeprowadzono wywiady z nauczycielami i uczniami klasy trzeciej Szkoły Podstawowej nr 19 im. Ireny Sendlerowej w Kielcach. Zdecydowano się na wywiady, gdyż rozmowa pozwala na zgłębienie tematu, wyjaśnienie niejasnych sformułowań, obserwację emocji. Przeprowadzono dwadzieścia wywiadów indywidualnych z uczniami oraz sześć wywiadów indywidualnych z nauczycielami edukacji wczesnoszkolnej. W roku szkolnym 2022/2023 w szkole podstawowej, która była terenem badań, są 2 klasy pierwsze, 2 klasy drugie oraz 2 klasy trzecie. W badaniu wzięli udział uczniowie z klas trzecich.

Wyniki badań

Na wstępie wyjaśnienia wymaga rozumienie przez uczniów terminu „uczenie się”. Otóż uczenie się uczniowie kojarzą z przygotowaniem do sprawdzianu, do kolejnych zajęć, z zapamiętaniem czegoś.

Najczęściej uczniowie stwierdzali, że lubią się uczyć bądź stosowali określenia – „średnio, tak i nie”. Byli również uczniowie, którzy przyznawali, że uczenie się to nie jest ich ulubione zajęcie (3 uczniów). Głównym motywem uczenia się dla nich jest lepsza przyszłość, zdobycie dobrej pracy, poszerzenie wiedzy. „Trzeba się uczyć dla przyszłości”; „Dla przyszłości, żeby mieć dobrą pracę”; „Żeby więcej wiedzieć, być mądrym”.

Jeśli chodzi o sposoby uczenia się, to z wywiadów wynika, że prawie wszyscy uczniowie wskazywali, iż uczą się na pamięć poprzez wielokrotne czytanie, powtarzanie i przepisywanie. Oznacza to, że wśród badanych uczniów dominującą strategią poznawczą jest powtarzanie oraz regulacyjna strategia metapoznawcza. „Idę do domu – powtarzam. W domu – powtarzam. Taki mam system”. „Czytam to, czego mam się nauczyć, np. do sprawdzianu. Potem, jeśli nie pamiętam, to znów czytam”. „Czytam sobie, a potem zapisuję to”. „Jak z przyrody, to się nie uczę, bo jestem dobry z przyrody. Z innych w sumie też, oprócz matematyki. Z matematyki to powtarzam, potem rodzice mnie pytają”.

Uczniowie często opowiadali o udziale rodziców w procesie uczenia się. Odpytują ich z danych treści, oceniają, czy się nauczyli. Wspomnieli o nich prawie wszyscy uczniowie. „Uczę się z rodzicami. Rodzice mnie pytają, ja podaję wynik. Jak nie umiem, to potem powtarzam i znów mnie pytają”. „Powtarzamy i robimy sprawdziany z mamą”. „Gramy z mamą w taką zabawę pamiętniczą. Jak dobrze odpowiem, to dostaję cukierka”. Jeden uczeń z klasy trzeciej stwierdził: „nie uczę się w domu, umiem wszystko z lekcji”.

Poza nielicznymi wyjątkami (2 osoby) można odnotować brak zastosowania mnemotechnik w procesie uczenia się. Zatem uczniowie nie wykorzystują elaboracji jako strategii poznawczej. „Głównie powtarzam, na przykład gdy uczę się, jak pisze się król, to ciągle sobie powtarzam, że przez ó. To mi pomaga, inne sposoby raczej nie”.

Przykładem nawiązywania do czegoś lub kogoś na zasadzie skojarzeń była wypowiedź uczennicy o łączeniu słowa z języka angielskiego ze znanym bohaterem. Pozostałe przykłady dotyczyły bardziej wyobrażania sobie pewnych obrazów, np. małego domku i ogrodu z lektury *Asiunia* lub liczb w wykonywanych działaniach. „Ja po prostu wyobrażam sobie te liczby, jakby widzę je i wtedy wykonuję działanie”.

Uczenie się to również umiejętność prowadzenia notatek, które pozwalają na lepsze zapamiętanie treści, przypomnienie i utrwalenie informacji. Pomagają w tym między innymi mapy pamięciowe, które są przykładem strategii organizowania uczenia się. Uczniowie klasy trzeciej głównie wykonują notatki linearne. W związku z tym bardzo rzadko wykorzystują rysunki czy symbole. Tylko czterech uczniów stwierdziło, że czasami rysuje i pisze. „Lubię rysować, ale jak się uczę, to piszę”. „Jak mamy pisać, to piszę normalnie w zeszytach”. „Piszę w zeszytach, bo nie umiem rysować”. „Czasami piszę, czasami coś rysuję, ale raczej obok”.

Z kolei o mapie myśli nie wspomniał żaden uczeń, mimo że, jak wiadomo od wychowawczynie, ten sposób robienia notatek jest im znany i wykorzystywany przez nauczyciela.

Interesujący wydaje się fakt, że badani uczniowie w zdecydowanej większości nie wykorzystują Internetu w procesie uczenia się. Głównym powodem, jaki wymieniali, było korzystanie z telefonu tylko przez określony czas. „Nie. Nie, bo mam ograniczony czas na telefon”. Trzy uczennice stwierdziły, że szukają informacji w sieci: „jeśli trzeba coś znaleźć i jest o tym mowa w poleceniu”; „czasami, jak nie jestem pewna”. „sprawdzam słówka angielskie”. Jeden uczeń przyznał, że nie korzysta z Internetu, gdy się uczy, ale czasami rodzice szukają tam rozwiązania jego zadania domowego.

Wywiady z nauczycielami edukacji wczesnoszkolnej również przyniosły ciekawe spostrzeżenia. Po pierwsze nauczyciele podkreślali znaczenie umiejętności uczenia się uczniów w ich życiu. Po drugie poproszeni o określenie poziomu tej umiejętności u uczniów klas 1–3, wskazali raczej na niski poziom. Zwracali uwagę na obniżony poziom koncentracji uwagi oraz samodzielności w organizacji procesu uczenia się. Jeden nauczyciel określił poziom wspomnianej umiejętności jako zadowalający – „uczniowie chętnie korzystają z podpowiedzi nauczycieli, aby szybciej zapamiętać wymagane treści: czytanie na głos, podkreślanie, zapisywanie słówek na fiszkach, tworzenie map mentalnych, stosowanie techniki skojarzeń”.

Badani nauczyciele wymienili znane im techniki, które uważają za pomocne w uczeniu się uczniów. Podkreślali, że stosują je na lekcjach. Są to następujące techniki:

- zabawy usprawniające koncentrację,
- zabawy w skojarzenia (zapamiętywanie zwrotów, wyrażeń przez skojarzenia: rysowanie symboli, tworzenie skrótowców itp.),
- używanie różnych kodów (obrazkowych, z wykorzystaniem kolorów),
- łączenie tekstu z ruchem i rytmem,
- nauka tworzenia notatek, mapy myśli,
- skojarzenia, fiszki do samodzielnej nauki oraz samodzielnego sprawdzania swojej wiedzy,
- zapisywanie i powtarzanie informacji,
- czytanie na głos.

Warto zauważyć, że spośród podanych technik znajdują się zarówno te powszechnie znane od wielu lat (czytanie na głos czy zapisywanie treści i ich powtarzanie), jak i te wymieniane współcześnie przez pedagogów i neurodydaktyków (np. mapy myśli, skojarzenia). Badani nauczyciele stosują różnego rodzaju strategie poznawcze uczenia się oraz wspomagają strategie metapoznawcze, takie jak monitorowanie poprzez ćwiczenia koncentracji uwagi.

Podsumowanie i wnioski

Na podstawie uzyskanych wyników badań można zauważyć, że uczniowie w większości lubią się uczyć i widzą w tym szansę na przyszłość. Wszyscy, z którymi rozmawiano, uczą się na pamięć poprzez wielokrotne powtarzanie, czytanie i weryfikację wiedzy przez rodziców. Poza tym najczęściej tworzą linearne notatki. Internet zaś nie stanowi dla nich pomocy w procesie uczenia się. Wynika to z wyznaczonego przez rodziców czasu korzystania z mediów cyfrowych.

Badani nauczyciele podkreślali znaczenie umiejętności uczenia się we współczesnej szkole. W swych wypowiedziach akcentowali, że istotne w uczeniu się uczniów jest wsparcie nauczyciela. Wymieniali znane im sposoby, techniki, strategie, które stosują w pracy dydaktyczno-wychowawczej, przy czym były to głównie strategie poznawcze uczenia się.

Zatem, co należy podkreślić, uzyskano odpowiedź na problem badawczy główny: jakie strategie uczenia się są najczęściej wykorzystywane przez uczniów klas trzecich szkoły podstawowej i proponowane uczniom przez nauczycieli? Wśród uczniów dominującą strategią poznawczą jest powtarzanie oraz regulacyjna strategia metapoznawcza. Nauczyciele proponują uczniom różnego rodzaju strategie poznawcze uczenia się oraz strategie metapoznawcze, takie jak monitorowanie poprzez ćwiczenia koncentracji uwagi. Podjęte badania miały charakter pilotażowy, a miarodajne wnioski będzie można sformułować, gdy zwiększy się liczba respondentów.

W świetle badań można stwierdzić, że konieczne jest rozwijanie umiejętności uczenia się już na etapie wczesnoszkolnym i proponowanie różnego typu strategii uczenia się. Istotne jest również wspieranie uczniów w procesie uczenia się, a nie tylko przekazywanie im wiedzy. Wymaga to od nauczyciela świadomej konieczności rozwijania umiejętności uczenia się oraz przemyślanej strategii pracy. Należy zatem zaznajamiać uczniów ze strategiami uczenia się i wykorzystywać je na lekcjach, m.in. mnemotechniki, mapy myśli. Jak podkreśla Mnich,

[...] aby edukacja stała się przystępna, ciekawa i przyjemna, szkoła powinna zrezygnować z nadmiernego dydaktyzmu i encyklopedyzmu na rzecz twórczych metod skutecznego uczenia się, wdrażających uczniów do kierowania własnym rozwojem. Dzięki takim metodom będą oni postrzegać naukę nie jako przykry obowiązek, lecz jako sytuację umożliwiającą odkrycie nowych horyzontów (Mnich, 2016, s. 167).

Konieczne jest podtrzymywanie ciekawości uczniów i jej rozbudzanie poprzez podejmowane działania edukacyjne nauczycieli, a także dzięki aktywności własnej uczniów. Zainteresowanie materiałem ma duże znaczenie w procesie uczenia się, gdyż może wzbudzać ciekawość, a jednocześnie niepewność oraz może motywować do poszukiwań.

W kontekście wyników badań własnych ważne jest także pokazanie uczniom możliwości szerszego wykorzystania Internetu w procesie uczenia się. Pomocna może tu być edukacja medialna o tym, jak racjonalnie i selektywnie korzystać z Internetu i szukać tam przydatnych, wiarygodnych informacji. Jak pisze Tomasz Huk, edukacja medialna „powinna spełniać oczekiwania uczących się, będących użytkownikami mediów, zarządzającymi informacjami i odpowiedzialnymi twórcami pomysłów, wykorzystującymi narzędzia multimedialne z obszaru globalnej kultury medialnej” (Huk, 2011, s. 45).

W edukacji wczesnoszkolnej konieczne jest rozbudzanie ciekawości uczniów w zakresie poznawania świata i nabywania nowych umiejętności. Jest to możliwe poprzez ich aktywny udział w procesie edukacyjnym, ze zwróceniem uwagi na ich działania własne oraz współpracę w grupie. Podmiotowość w procesie uczenia się przyczynia się do samodzielności w myśleniu i podejmowanych działaniach. Pozwala uczniowi podejmować decyzje na różnych etapach procesu edukacyjnego. Jak podkreśla B. Oelslaeger-Kosturek, „planować razem z dziećmi zadania edukacyjne, to zyskać ich aktywne uczestnictwo w zajęciach oraz pomóc im w zgromadzeniu odpowiedniego zasobu wiedzy i umiejętności. W praktyce edukacyjnej możemy zastosować wiele różnych form takiego planowania” (Oelslaeger-Kosturek, 2013, s. 47). Pozwala na to stosowanie chociażby metod aktywizujących. Przykładem jest metoda projektu, która angażuje uczniów poprzez formułowanie pytań, poszukiwanie odpowiedzi, podejmowanie samodzielnych lub grupowych działań. Wszystko pod okiem nauczyciela, który wspiera i towarzyszy na drodze poszukiwania, ale nie narzuca własnych sposobów myślenia czy rozwiązań. Z badań J. Uszyńskiej-Jarmoc wynika, że:

[...] znaczący wpływ dla stymulowania rozwoju kompetencji dziecka i poczucia kompetencji, jak również rozwoju dyspozycji autokreacyjnych mają metody wspierania aktywności twórczej (kreacyjnej i autokreacyjnej) dziecka, w tym szczególnie metoda projektowania okazji edukacyjnych i metoda projektów, mało popularne i rzadko stosowane w tradycyjnej pracy z dziećmi w młodszym wieku szkolnym (Uszyńska-Jarmoc, 2007, s. 411).

Podsumowując, niezbędne jest na etapie wczesnoszkolnym zwracanie uwagi na umiejętność uczenia się uczniów i jej rozwijanie. Jest to możliwe dzięki uwzględnieniu podmiotowości ucznia w tym procesie oraz łączenie strategii poznawczych i metapoznawczych. Warto zwrócić szczególną uwagę na strategie poznawcze elaboracji (mnemotechniki, tworzenie analogii) i organizowania (grupowanie, mapy pojęciowe), które będą pomocne w organizacji procesu uczenia się.

Bibliografia

- Bałachowicz, J. (2017). Szkoła jako przestrzeń budowania przyszłości. W: J. Bałachowicz, A. Korwin-Szymanowska, E. Lewandowska i A. Witkowska-Tomaszewska, *Zrozumieć uczenie się. Zmienić wczesną edukację* (s. 11–95). Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka* (A. Wojciechowski, tłum.). Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Bruner, J.S. (1978). Akt dokonywania odkrycia (B. Mroziak, tłum.). W: J. S. Bruner (red.), *Poza dostarczone informacje. Studia z psychologii poznawania* (s. 661–679). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Burke, J. (1995). *Outcomes, learning and the curriculum: Implications for NVQs, GNVQs and other qualifications*. Routledge.
- Czerniawska, E. (1999). *Dynamika zachowań strategicznych w uczeniu się tekstów podręcznikowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Czerniawska, E. i Ledzińska, M. (1986). Ontogeniczny rozwój strategii pamięciowych i ich ćwiczenie. W: Z. Włodarski (red.), *Psychologiczne problemy pamięci* (s. 240–281). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Delors, J. (red.). (1998). *Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku* (W. Rabczuk, tłum.). Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Wydawnictwa UNESCO.
- Dembo, M. (1997). *Stosowana psychologia wychowawcza* (E. Czerniawska, A. Matczak i Z. Toeplitz, tłum.). Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Faure, E. (1975). *Uczyć się, aby być* (Z. Zakrzewska, tłum.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Filipiak, E. (2008). Uczenie się w klasie szkolnej w perspektywie socjokulturowej. W: E. Filipiak (red.), *Rozwijanie zdolności uczenia się. Wybrane konteksty i problemy* (s. 17–34). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Filipiak, E. (2011). *Z Wygotskim i Brunerem w tle. Słownik pojęć kluczowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Filipiak, E. (2012). *Rozwijanie zdolności uczenia się. Z Wygotskim i Brunerem w tle*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Gutiérrez Porlán, J. i Serrano Sánchez, J. L. (2016). Evaluation and development of digital competence in future primary school teachers at the University of Murcia. *Journal of New Approaches in Educational Research*, 5(1), 51–56. <https://dx.doi.org/10.7821/naer.2016.1.152>
- Harmin, M. (2022). *Jak motywować uczniów do nauki. Z polskimi przykładami z kursu internetowego „Szkoły Uczącej Się” programu Centrum Edukacji Obywatelskiej i Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności* (A. Tomaszewska, tłum.). Wydawnictwo Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Huk, T. (2011). *Media w wychowaniu, dydaktyce oraz zarządzaniu informacją edukacyjną szkoły*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

- Karably, K. i Zabrucki, K. M. (2009). Children's metamemory: A review of literature and implications for classroom. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 2(1), 32–52. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1052026.pdf>
- Karatas, K. i Arpacı, I. (2021). The role of self-directed learning, metacognition, and 21st century skills predicting the readiness for online learning. *Contemporary Educational Technology*, 13(3), ep300. <https://www.cedtech.net/download/the-role-of-self-directed-learning-metacognition-and-21st-century-skills-predicting-the-readiness-10786.pdf>
- Kochanowska, E. (2017). Rozwijanie samodzielności poznawczej dziecka jako działanie (nie)pozorne nauczycieli w edukacji wczesnoszkolnej. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika*, 14, 179–192.
- Korwin-Szymanowska, A. (2017). Doświadczanie w świetle edukacji dla zrównoważonego rozwoju – w stronę paradygmatu uczenia się. W: J. Bałachowicz, A. Korwin-Szymanowska, E. Lewandowska i A. Witkowska-Tomaszewska, *Zrozumieć uczenie się. Zmienić wczesną edukację* (s. 167–190). Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Kulawska, E. (2018). Metapamięć i strategie pamięciowe uczniów w młodszym wieku szkolnym w perspektywie poznawczej koncepcji uczenia się. *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna*, 6(11), 69–82.
- Kupisiewicz, C. (2000). *Dydaktyka ogólna*. Oficyna Wydawnicza Graf-Punkt.
- Ledzińska, M. (2000). Uczenie wykraczające poza warunkowanie. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (t. 2, s. 117–136). Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.
- Mnich, M. (2016). W poszukiwaniu metod efektywnego uczenia się dzieci w wieku wczesnoszkolnym, czyli o mnemotechnikach słów kilka. *Chowanna*, 2(47), 153–169.
- Nowakowska-Buryła, I. (2008). Rozwijanie zdolności samodzielnego uczenia się u dzieci w młodszym wieku szkolnym. W: E. Filipiak (red.), *Rozwijanie zdolności uczenia się. Wybrane konteksty i problemy* (s. 189–197). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- OECD. (2005). *The definition and selection of key competences. Executive summary*. <https://www.oecd.org/pisa/35070367.pdf>
- Oelszlaeger-Kosturek, B. (2013). *Studia o aktywnym uczeniu się dzieci: wybrane problemy edukacji wczesnoszkolnej: materiały dla studentów i nauczycieli*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- O'Malley, J. M. i Chamot, A. U. (1990). *Learning strategies in second language acquisition*. Cambridge University Press.
- Schneider, W., Kron, V., Hunnerkopf, M. i Krajewski, K. (2004). The development of young children's memory strategies: First findings from the Wurzburg Longitudinal Memory Study. *Journal of Experimental Child Psychology*, 88, 193–209.
- Uszyńska-Jarmoc, J. (2007). *Od twórczości potencjalnej do autokreacji w szkole*. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Uszyńska-Jarmoc, J. (2014). Kompetencja uczenia się. W: J. Uszyńska-Jarmoc, B. Dudel i M. Głowska-Sołdatow (red.), *Rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej* (s. 127–143). Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

- Vitello, S., Greatorex, J. i Shaw, S. (2021). *What is competence? A shared interpretation of competence to support teaching, learning and assessment. Research Report*. Cambridge University Press & Assessment. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED616947.pdf>
- Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dz. Urz. UE, 2006/962/WE. (2006). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0962&from=LT>

ADRES DO KORESPONDENCJI

Ewelina Rzońca
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
e-mail: e.rzonca@uksw.edu.pl